

Призначення судом судово-товарознавчої експертизи: тактика та ініціатива

*Петрова Ірина Анатоліївна,
доцент, професор кафедри гуманітарних та економічних
дисциплін Харківського національного університету
внутрішніх справ, кандидат технічних наук*

УДК 658.62 : [343.148 + 347.948] (477)

Ключові слова: призначення експертизи; експертні дослідження; процесуальні норми; тактичний прийом, тактика експертизи, принципи тактики, вільні та експериментальні зразки; порівняльні зразки; план дій.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток науки, техніки та нових технологій призводить до того, що для успішного розгляду та вирішення все більшої кількості справ у суді необхідно застосовувати спеціальні знання, які сприяють ухваленню законних та обґрунтованих судових рішень. Використання таких знань можливе і через призначення судово-товарознавчої експертизи, покликаної своїми спеціальними методами, прийомами та засобами сприяти встановленню обставин, які мають значення для справи. Не випадково судова експертиза, різновидом якої є судово-товарознавча експертиза, вважається одним із правових інститутів, що зазнав істотних змін у зв'язку із оновленням кримінального та цивільного процесуального законодавства. У Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК України) та Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) врегульовано порядок призначення та проведення судової експертизи, визначено процесуальний статус експерта, відображено особливості дослідження висновку експерта та інше [1; 2].

Проблеми правового регулювання судової експертизи становлять інтерес не тільки з точки зору вдосконалення процесуального законодавства. Порівняльний аналіз діючого процесуального законодавства – господарського, цивільного та кримінального – свідчить, що єдиної структури законодавчої

регламентації інституту судової експертизи немає, незважаючи на існуючу внутрішню тотожність сутності цього інституту. Найвірогідніше, це пов'язано із відсутністю системного підходу до регулювання подібних відносин, що породжує теоретичні проблеми та викликає труднощі у практичній реалізації правових норм [3; 4].

Мета та завдання статті. Метою статті є визначення тактики призначення судово-товарознавчої експертизи та ініціативи суб'єктів судового провадження при її призначенні та виконанні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У цивільному судочинстві мають місце різні експертизи, але найчастіше використовуються почеркознавчі, товарознавчі, автотоварознавчі, економічні, будівельно-технічні, судово-медичні, судово-психіатричні тощо. Зупинімось на особливостях провадження судово-товарознавчих експертиз у суді. Законодавче регулювання судово-товарознавчої експертизи включає нормативне вирішення наступних питань:

визначення судово-товарознавчої експертизи із включенням критеріїв, що обмежують, та персоніфікацією суб'єктів, що є важливим для виникнення всієї системи процесуальних відносин щодо її призначення та проведення;

порядок призначення судово-товарознавчої експертизи із вказівкою юридичних фактів, які вимагають призначення такої експертизи та визначення обізнаних осіб для її проведення;

- порядок проведення комплексної судово-товарознавчої експертизи;
- порядок проведення комісійної судово-товарознавчої експертизи;
- проведення додаткової і повторної судово-товарознавчої експертиз;
- правовий статус експерта-товарознавця;
- надання висновку експерта із визначенням обов'язкових вимог щодо його структури та процесуального оформлення відмови від надання висновку;
- оцінка висновку експерта-товарознавця;
- надання пояснень спеціаліста та його оцінка судом.

Важливою проблемою, пов'язаною із визначенням місця судово-товарознавчої експертизи в системі цивільного процесуального права, є

визначення стадії цивільного процесу, в якій можливе призначення судово-товарознавчої експертизи. Це є особливо важливим у зв'язку із правовою реформою. ЦПК України та ГПК України передбачають дві можливості призначення судово-товарознавчої експертизи: на стадії підготовки справи до судового розгляду та на стадії судового розгляду справи у суді першої інстанції. Якщо у рішенні даного питання особливих складностей не виникає (за винятком можливості призначення додаткової та повторної судово-товарознавчої експертизи у стадії підготовки справи до розгляду), то відносно стадії касаційного та апеляційного провадження ситуація складніша [4].

Згідно із постановою Пленуму Верховного Суду України суддя має право у стадії підготовки справи до розгляду з урахуванням думок осіб, що мають відношення до справи, призначити судово-товарознавчу експертизу в усіх випадках, коли необхідність експертного висновку впливає із обставин справи та представлених доказів, при цьому суддя керується законодавчими нормами (ст. 144 ЦПК та ст. 41 ГПК). У цивільному судочинстві активна роль у формуванні дослідження належить сторонам – кожна сторона має довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень (ст. 131 ЦПК та ст. 33 ГПК). У випадку, коли сторона висловлює клопотання про призначення судово-товарознавчої експертизи і суд задовольняє його, логічно було б зобов'язати цю сторону представити об'єкти (предмети, документи), необхідні для проведення експертного дослідження. Але й у разі призначення судово-товарознавчої експертизи за ініціативою суду останній має право витребувати представлення таких об'єктів від сторони (ст. 137 ЦПК та ст. 38 ГПК) [2; 5].

Необхідні для експертного дослідження матеріали можуть бути виявлені судом при огляді письмових чи речових доказів, при проведенні інших процесуальних дій. Не завжди суддя має достатні знання, щоб точно визначити коло матеріалів, необхідних для товарознавчого дослідження. У таких випадках доцільно послуговуватися допомогою спеціаліста (ст. 54 ЦПК), яка не може стосуватись правових питань. Така допомога інколи є вкрай важливою,

наприклад, у формі консультації з метою визначення необхідних матеріалів для проведення судово-товарознавчого дослідження чи у формі безпосередньої участі у процесуальній дії, що здійснюється судом і направлена на отримання зразків для порівняльного дослідження або інших об'єктів експертизи [3].

Трапляється, що суд не може самостійно визначити об'єкти судово-товарознавчої експертизи, особливо у тих випадках, коли експерту необхідно надати порівняльні зразки для отримання точних та достовірних результатів експертного дослідження, на основі яких буде сформовано висновок експерта. Від повноти та обґрунтованості висновку залежить можливість його використання як доказу у справі, що впливає на прийняття суддею рішення. Порівняльні зразки, що вилучаються, повинні відображати всі ознаки конкретних товарів (найменування, модель, якість та ін.) для того, щоб їх можна було використовувати при порівняльному дослідженні. За способом одержання розрізняються вільні та експериментальні зразки товарів [6].

Вільні зразки – це об'єкти, що виникли до порушення кримінальної справи. Ними можуть бути різні аналогічні товари. До вільних зразків належать вироби взуттєвої фабрики, наприклад партія жіночих чобіт, виготовлена відповідно до планового завдання промислового підприємства. У результаті проведення обшуку, виїмки на підприємстві або в торговій установі зразки чобіт можуть бути вилучені і залучені до справи як зразки для цілей розслідування.

Експериментальні зразки товарів – це об'єкти, отримані у процесі проведення спеціальних дій, що можуть бути використані для порівняльного товарознавчого дослідження. Наприклад, жіночі чоботи того ж сорту, розміру, виготовлені на тій же взуттєвій фабриці відповідно до постанови слідчого і з дотриманням інших вимог процесуального закону, будуть віднесені до експериментальних зразків. Процес їхнього виготовлення, вилучення може бути також зафіксований на фото-, кіноплівці або відеострічці, тобто з використанням при підготовці і проведенні судово-товарознавчої експертизи рекомендацій, вироблених криміналістикою.

Значення порівняльних зразків у тому, що вони є об'єктами експертизи, а їхнє отримання – способом формування об'єкта дослідження. Самостійного доказового значення порівняльні зразки не мають. Як наслідок – у судовому процесі їх статус визначається як статус порівняльних зразків, але не доказів. Як і інший об'єкт, порівняльні зразки мають бути представлені експерту-товарознавцю судом і вказані в ухвалі про призначення судово-товарознавчої експертизи. Про їх вилучення складається протокол, що регулюється Кримінально-процесуальним кодексом України (ст. 199 КПК). Зберігаються ці зразки за правилами зберігання речових доказів відповідно до вимог статей 79–81 КПК [1].

Експерт-товарознавець має право клопотатись щодо представлення додаткових зразків (за умови, що зразки є недоброякісними або їхня кількість недостатня для проведення дослідження), але не має права виключати із них будь-який об'єкт. Це питання не слід плутати з обсягами дослідження різних зразків (наприклад різної якості, із виробничими дефектами, зіпсованих тощо). Досліджуються всі зразки, але не обов'язково в однаковій мірі.

Отримання порівняльних зразків – важлива процесуальна дія, грамотне здійснення якої здебільшого гарантує ефективне проведення судово-товарознавчої експертизи. Здійснити її без допомоги спеціаліста важко. Процесуальний аспект даної дії не обмежується тільки її легалізацією у межах ЦПК, визначенням суб'єктів та процесуальним оформленням (складанням протоколу). Важливими є також дотримання процесуальних норм при формуванні об'єкта дослідження та направлення його експерту.

Дотримання процесуальних норм є особливо важливим при збиранні судом порівняльних зразків як об'єктів судово-товарознавчої експертизи. Основою її призначення є не тільки загальні положення ст. 57 ЦПК, але і правила статей 60 та 179 ЦПК, які враховують, що для перевірки заяви про фальсифіковані докази суд може призначити судово-товарознавчу експертизу чи запропонувати сторонам надати інші докази. Об'єктами судово-товарознавчої експертизи можуть бути матеріально-речові об'єкти, документи

щодо їхньої якості, товарно-супровідні документи тощо, які залучені до процесу [2].

Проведення судово-товарознавчої експертизи передбачає збирання порівняльного матеріалу (вільних та експериментальних зразків), який надається експерту-товарознавцю на дослідження. Зразками для порівняльних судово-товарознавчих досліджень можуть бути не тільки готові вироби, але й, наприклад, відрізок тканини чи трикотажного полотна, з яких виготовлялися плаття або білизна. Зразком для цих цілей може служити один предмет костюма чи гарнітура, наприклад жилет чоловічого костюма, жіноча муфта з трикотажу, одна рукавичка, одна панчоха [6]. Для вилучення порівняльних зразків доцільно використовувати допомогу спеціаліста. Експерту-товарознавцю, який має проводити експертизу, важливо знати умови вилучення тих чи інших зразків, на що також слід звертати увагу суду при формуванні матеріалів для експертизи. В ухвалі про призначення судово-товарознавчої експертизи необхідно охарактеризувати умови вилучення тих чи інших порівняльних зразків, документів.

Матеріали, що направляються на експертизу, повинні відповідати визначеним вимогам, щоб бути придатними для проведення товарознавчого дослідження. Порівняльні зразки мають відповідати досліджуваному об'єкту за функціональними властивостями та призначенням, технологією виготовлення тощо. Важливою також є достатність матеріалів для експертного дослідження, що важко визначити без участі спеціаліста.

Таким чином, призначення судово-товарознавчої експертизи являє собою складний процес, що є результатом реалізації як ініціативи осіб, що є учасниками судового процесу, так і повноважень суду. Результат дій щодо призначення такої експертизи відображається в особливому процесуальному документі – ухвалі суду про призначення судово-товарознавчої експертизи. Саме цей документ є підґрунтям виникнення системи відносин між судом та експертом-товарознавцем.

Проблемі правового статусу експерта у процесуальній доктрині відводиться важливе місце [7–9]. При цьому, звичайно, досліджуються два аспекти: процесуальне положення експерта-товарознавця серед інших учасників судового процесу, обґрунтування його самостійності як суб'єкта процесу та права і обов'язки експерта при здійсненні ним товарознавчого дослідження. Однак значне коло питань реалізації судовим експертом своїх прав та обов'язків залишається актуальним і сьогодні. До них передусім слід віднести визначення точного обсягу процесуальних прав та обов'язків, законодавче урегулювання порядку їх реалізації; право на експертну ініціативу та межі її здійснення; гарантії незалежності експерта-товарознавця при виконанні експертизи.

Проведення у суді судово-товарознавчої експертизи припускає насамперед використання судом визначеної системи тактичних прийомів, розроблених криміналістикою. У зв'язку з цим важливого значення набуває тактика призначення судово-товарознавчої експертизи у цивільних справах, оскільки вона є питанням тактики і вирішується судом із врахуванням обставин конкретної справи та можливостей цього виду експертизи [10].

Тактика призначення та виконання судово-товарознавчої експертизи включає рекомендації щодо вибору найбільш доцільної діяльності суду та осіб, що беруть участь у справі, при проведенні конкретної процесуальної дії. При проведенні судово-товарознавчої експертизи використовуються різні прийоми, методи та методики у послідовності, яку експерт вважає найдоцільнішою. Саме він, із врахуванням вимог діючого законодавства, визначає, якою має бути тактика такого дослідження.

Тактика судової експертизи – це система загальних та спеціальних рекомендацій, заходів, способів, що виробляються криміналістикою на основі процесуального закону та судової практики, використовуються у кримінальному та цивільному судочинстві України при підготовці, виконанні та використанні експертизи з метою найефективнішого використання спеціальних знань для отримання судових доказів у вирішенні справи [10].

Тактичний прийом – це дії суб'єктів процесуальної діяльності з підготовки, призначення та виконання судової експертизи [6]. Розрізняють тактичні прийоми загальні (розроблення та використання найбільш раціональних дій щодо підготовки, призначення і проведення судової експертизи незалежно від її виду та вирішення поставлених завдань) та спеціальні (розроблення та використання найбільш раціональних та ефективних дій суб'єктів процесуальної діяльності, які залежать від конкретного завдання та властивостей досліджуваного об'єкта у певному виді судової експертизи).

Призначення судово-товарознавчої експертизи – самостійна процесуальна дія, метою якої є отримання висновку експерта як джерела у кримінальних, цивільних або арбітражних справах. Через складність та тривалість цього процесу виникає необхідність розроблення положень тактики експертизи [6]. Тактичні принципи судової експертизи характеризують найважливіші вихідні положення її тактики та, з урахуванням специфіки кримінального, цивільного й арбітражного судочинства, обґрунтовують необхідність використання системи загальних і спеціальних тактичних прийомів, через які ці принципи реалізуються у процесі розслідування чи судового розгляду справи.

Законодавство України визначає специфіку тактики судової експертизи при здійсненні кримінального та цивільного судочинства. Система основних принципів тактики судових експертиз включає: охоплення всіх основних сторін та елементів тактики судової експертизи; забезпечення законності; обґрунтованість; найбільшу ефективність експертизи; економію часу та коштів; планомірність використання спеціальних знань для отримання судових доказів у кримінальних, цивільних чи арбітражних справах.

З урахуванням головної мети наукові положення тактики судово-товарознавчої експертизи мають включати наступні принципи.

Принцип процесуальної обумовленості тактики включає чітку відповідність всіх тактичних прийомів та рекомендацій вимогам норм процесуальних законів, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи. Цей принцип означає, що процесуальний закон регулює процедуру

слідчих та судових дій з підготовки, призначення і проведення експертизи; визначає «тактичний простір», тобто межі найдоцільнішого та найефективнішого використання прийомів і рекомендацій, напрацьованих судово-слідчою і криміналістичною практикою. Різні процесуальні правомочності осіб, відповідальних за ведення справи у кримінальному та цивільному процесі, здебільшого визначають різницю тактичних прийомів підготовки, призначення і виконання судових експертиз.

Принцип необхідності використання експертизи затверджує експертизу як засіб доказування (ст. 65 КПК України); визначає тактичну установку на реалізацію вказівок постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. № 8 «Про судову експертизу в кримінальних, цивільних справах» [11] про необхідність проведення експертизи у тих випадках, коли для вирішення питань, що виникають, необхідні спеціальні знання. Це означає, що експертиза є необхідною і замінити її іншими засобами доказування не можна, тому що це суперечить основній вимозі судочинства про всебічне, повне та об'єктивне дослідження всіх зібраних у справі доказів. Необхідність призначення пробної експертизи визначається об'єктивною природою, закованою у слідах злочинів інформацією, для доказування, дешифрування якої недостатньо звичайних логічних методів дослідження, спеціальних криміналістичних знань та технічних засобів.

Принцип обумовленості тактичних прийомів та рекомендацій предметом експертизи означає, що знання предмета експертизи дозволяє слідчому та суду тактично правильно визначити завдання для вирішення експертизою; допомагає визначити обсяг матеріалів, необхідних для її проведення; профіль фахівця або судово-експертного закладу; правильно дослідити, оцінити та використати висновки експерта як джерело доказів у справі.

Принцип раціонального використання можливостей експертизи означає постановку перед експертом тільки тих завдань, що охоплюються предметом даного виду експертизи, рішення щодо проведення якої обумовлено

обставинами злочину, який розслідується. Дотримання цього принципу дозволяє раціонально використовувати спеціальні знання у кримінальному та цивільному судочинстві; значно економити час та кошти; виключає отримання експертним шляхом зайвої інформації для доказування, в обсягах якої іноді важко побачити істину.

Принцип повноти матеріалів, які направляють на експертизу, – один із найважливіших тактичних принципів, що впливає із попередніх та забезпечує успішне проведення експертизи. Умовами реалізації цього принципу є: пошук та збирання всіх речових доказів, які відображають властивості та ознаки об'єктів, що взаємодіють. Це означає, що на експертизу необхідно направляти не тільки явні сліди прямої дії одного об'єкта на інший та речові матеріальні докази, але й матеріальну основу обстановки вчинення злочину, в якій взаємодіють досліджувані об'єкти; виявлення та повідомлення експерту всієї необхідної інформації, пов'язаної з причинами виникнення досліджуваних об'єктів, в тому числі й інформації сторін; дотримання вимог, які ставляться до матеріалів, що порівнюють.

Першим завданням при реалізації принципів є встановлення відповідності матеріалів цілям експертного дослідження. Для вирішення цього завдання використовують прийоми огляду та опису речових доказів, що направлені на встановлення безпосередніх об'єктів дослідження, їх часових та матеріальних параметрів і, головне, ідентифікаційної характеристики, інакше кажучи факторів, що визначають якісні та кількісні сторони зразків, які порівнюють із досліджуваними об'єктами. Наступним етапом вирішення завдання є використання тактичних прийомів щодо отримання необхідних еталонних та експериментальних зразків.

Другим завданням при дотриманні вимог реалізації принципів є забезпечення достовірності матеріалів, які порівнюють, на основі тактичних прийомів, що використовуються і направлені на встановлення місцезнаходження та дійсності вільних зразків; отримання експериментальних

зразків; відповідне процесуальне оформлення дій щодо вилучення та відбору зразків.

Принцип своєчасності призначення експертизи встановлює ефективність експертизи як способу доказування. Своєчасність призначення експертизи визначається правильним вибором моменту призначення. Це, у свою чергу, залежить від ситуації, яка характеризується наступними даними: особливостями слідчих версій у справі, із яких випливають загальні та окремі експертні завдання; характером зібраних у справі доказів, для дослідження яких необхідні спеціальні знання; повнотою зібраних матеріалів; порядком проведення різних експертних досліджень; загальними строками розслідування справи й строками проведення експертиз.

Принцип забезпечення значущості для доказування висновків експертизи є основою тактичних прийомів та рекомендацій, що визначають лінію поведінки особи, яка веде судочинство, щодо інших учасників процесу (головним чином стосовно обвинувачуваного) при підготовці та призначенні експертизи. Це пояснюється тим, що при ознайомленні обвинувачуваного з постановою про призначення експертизи та її висновками після її проведення слідчий певною мірою ознайомлює обвинувачуваного із зібраними у справі доказами і з подальшим ходом розслідування. Враховуючи цю важливу обставину, особа, яка провадить судочинство, повинна чітко визначити тактику всіх слідчих дій, пов'язаних із підготовкою, призначенням і оголошенням експертного висновку, та не вступати із обвинуваченим у протиправні відносини.

Принцип організації виконання експертизи передбачає необхідність розроблення таких тактичних прийомів та рекомендацій, впровадження яких сприяє оперативному та найефективнішому використанню спеціальних знань для вирішення експертних завдань. Цей принцип успішно реалізується, якщо слідчий добре знає процесуальні та організаційні основи проведення судових

експертиз. При реалізації цього принципу використовують такі тактичні прийоми як:

- визначення найраціональнішого обсягу досліджень при проведенні експертизи;
- висока професійна культура оформлення всіх матеріалів, що направляються на експертизу (постанови слідчого про порушення кримінальної справи; речові докази, вилучені та упаковані із забезпеченням зберігання їх якості; показання сторін, протоколи допитів потерпілих і т.ін.);
- визначення найраціональнішої черги проведення експертних досліджень одних і тих самих об'єктів;
- організація проведення, у випадку необхідності, комплексних експертиз;
- оперативне забезпечення проведення експертиз додатковими матеріалами (зразками, натуральними матеріалами, довідниками, технічними умовами, кресленнями деталей та механізмів і т.ін.);
- організація огляду об'єктів, що знаходяться поза судово-експертними установами;
- участь працівників органів розслідування та працівників суду в огляді речових доказів або місця злочину разом із експертом.

Одним із найважливіших **принципів тактики експертизи є планування конкретних слідчих та судових дій**, пов'язаних із підготовкою, призначенням і проведенням судових експертиз.

Планування слідчих дій, за своєю суттю, є початком реалізації всієї системи тактичних принципів, загальних і спеціальних прийомів і рекомендацій, спрямованих на ефективне та повне використання спеціальних знань у судовому і цивільному судочинстві.

Спільність завдань, які вирішуються в ході здійснення кримінального та цивільного судочинства, обумовлює певною мірою і спільність змісту його основних елементів при плануванні слідчих дій [12–14].

Після з'ясування необхідності призначення та виконання експертизи особа, яка провадить судочинство, може почати планомірну підготовку до планування слідчих дій. Можна навести приблизний план таких дій, що включає наступні питання:

– Які спеціальні знання слід використовувати для встановлення необхідного факту чи фактів?

– Які реальні можливості сучасних методів дослідження?

– Яка особа або судово-експертна установа має ці можливості?

– Кому доручити проведення експертизи?

– Які завдання, що впливають зі слідчих чи судових версій, необхідно виділити для дослідження експертизи?

– Які вихідні матеріали (речові докази, протоколи слідчих чи судових дій) мають бути зібрані і подані експерту для вирішення поставлених завдань?

– Які процесуальні дії (допити обвинувачуваних, потерпілих, свідків; подання предметів для упізнання; відтворення обстановки та обставин вчинення злочину) необхідно здійснити перед відбором зразків та ознайомленням учасників процесу з постановою про призначення експертизи?

– У яких обсягах мають бути повідомлені експерту фабула справи та конкретні цілі експертизи?

– Які організаційні заходи мають бути здійснені для оперативного та ефективного виконання експертизи?

Використовуючи тактичні прийоми, суд визначає необхідність призначення такої експертизи у справі, готує для експертного дослідження відповідні об'єкти та порівняльні матеріали, формулює питання експерту-товарознавцю тощо. При проведенні судово-товарознавчої експертизи суд з тактичної точки зору здебільшого виконує функції організації та контролю. Вирішуючи питання щодо доцільності призначення із цивільної справи судово-товарознавчої експертизи, суд має враховувати низку обставин, серед яких найважливішими є наступні:

Чи має для справи значення факт, який повинен встановити експерт-товарознавець. За кожною цивільною справою суд керується правилом відносності доказів і повинен допускати до дослідження тільки ті докази, що мають відношення саме до цієї справи. Тому питання, якими суд має при цьому керуватись при призначенні експертизи (чи стосується суті справи факт, який бажають встановити; чи має він значення для правильного вирішення справи), є найважливішими. Якщо факт, що повинен встановити експерт-товарознавець, не має суттєвого значення, то відсутня необхідність призначення судово-товарознавчої експертизи, оскільки її виконання тільки затягує вирішення справи та збільшує витрати.

Чи потрібні спеціальні товарознавчі знання для встановлення даного факту. Законодавство вимагає призначення експертизи лише у випадках, коли потрібні спеціальні знання. Тому при призначенні судово-товарознавчої експертизи суд повинен в кожному окремому випадку вирішити питання щодо необхідності використання спеціальних знань для встановлення факту, на який звертає увагу сторона чи інша особа, що бере участь у справі. Непризначення експертизи в деяких випадках призводить до того, що питання, яке вимагає спеціальних знань у галузі товарознавства, не отримує правильного рішення і важливі для справи обставини залишаються не встановленими.

Чи не є доведеним цей факт вже зібраними у справі доказами. Проведення судово-товарознавчої експертизи для суду пов'язане із низкою труднощів та значною витратою часу (відбір зразків, порівняльного матеріалу, об'єктів, що підлягають експертному дослідженню, тощо). Тому, вирішуючи питання щодо призначення судово-товарознавчої експертизи, суд має з'ясувати, чи не є доведеним факт, який за допомогою експертизи прагне довести сторона, вже іншими зібраними у справі доказами. Не можна призначати судово-товарознавчу експертизу «про всяк випадок», коли обставини справи вже доведені іншими засобами доказування.

Поряд із цим помилковою є думка, що експертиза щодо встановлення тих чи інших фактів призначається лише у випадках, коли ці факти не можуть бути доведеними за допомогою інших джерел доказів. Таке рішення питання значно принижує роль і значення висновку експерта порівняно з іншими засобами доказування. Судово-товарознавча експертиза потрібна у тому випадку, коли без неї неможливо повно і достовірно встановити факти, що мають значення для справи.

Наукові можливості судово-товарознавчої експертизи. При призначенні судово-товарознавчої експертизи суд має знати її можливості на сучасному етапі розвитку науки і техніки, оскільки не всі факти, що є предметом судово-товарознавчого дослідження, можуть бути встановлені сьогодні. Наприклад, практично неможливо точно і достовірно відповісти на питання щодо виробника спирту для виготовлення представлених на дослідження зразків горілки. Призначення судово-товарознавчої експертизи для вирішення такого питання є недоцільним.

Висновок. Призначення судово-товарознавчої експертизи – складний процес, який являється результатом реалізації як ініціативи осіб, що є учасниками судового процесу, так і повноважень суду. Результат дій щодо призначення такої експертизи відображається в особливому процесуальному документі – ухвалі суду про призначення судово-товарознавчої експертизи. Саме цей документ є підґрунтям виникнення системи відносин між судом та експертом-товарознавцем.

Доцільність призначення судово-товарознавчої експертизи суд має встановити, орієнтуючись не лише на те, чи має значення для справи факт, який встановить експерт-товарознавець, а й те, чи можна його довести за допомогою інших, зібраних у справі доказів, а також якими є реальні можливості у даному випадку судово-товарознавчої експертизи.

Призначення судово-товарознавчої експертизи – самостійна процесуальна дія, мета якої – отримання висновку експерта як джерела у кримінальних,

цивільних або арбітражних справах. Тактичні принципи експертизи характеризують найважливіші вихідні положення її тактики та, з урахуванням специфіки кримінального, цивільного й арбітражного судочинства, обґрунтовують необхідність використання системи загальних і спеціальних тактичних прийомів, через які ці принципи реалізуються на стадіях підготовки справи до розгляду та розгляду справи у суді першої інстанції.

Список використаної літератури:

1. *Кримінально-процесуальний кодекс України*. – Харків: ТОВ «Одіссей», 2009. – 240 с.
2. *Цивільний процесуальний кодекс України*. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 192 с.
3. *Васильєва-Шаламова Ж.В. Судова експертиза в цивільному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ж.В. Васильєва-Шаламова*. – К., 2009. – 19 с.
4. *Ємельянова І.І. Проблеми призначення та проведення судової експертизи на стадії апеляційного провадження у цивільному процесі / І.І. Ємельянова // Право України*. – 2005. – № 8. – С. 6–7.
5. *Господарський процесуальний кодекс України*. – Х.: Інформаційно-правовий центр «Ксилон», 2007. – 70 с.
6. *Петрова І.А. Правові та процесуальні засади судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів: монографія / І.А. Петрова*. – Х.: Вид-во ФОП Ніконова В.Б., 2011. – 275 с.
7. *Аверьянова Т.В. Некоторые проблемы практики судебной экспертизы и пути их решения / Т.В. Аверьянова // Эксперт криминалист*. – 2008. – № 4. – С. 2–4.
8. *Арсентьев В.Д. Основания назначения судебной экспертизы / В.Д. Арсентьев // Актуальные теоретические и общеметодические проблемы судебной экспертизы: сб. науч. тр.* – М.: ВНИИСЭ, 1975. – № 16. – С. 3–9.

9. *Іванов А.В. Експерт у провадженні у справах про адміністративні правопорушення: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.В. Іванов. – Харків, 2009. – 18 с.*
10. *Васильев А.Н. Следственная тактика / А.Н. Васильев – М.: юрид. лит., 1976. – 200 с.*
11. *Про судову експертизу у кримінальних та цивільних справах: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. № 8 // Вісник Верховного Суду України. – 1997. – № 3(5). – С. 2–4.*
12. *Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессах / Е.Р. Россинская. – М.: Право и закон, 1996. – 224 с.*
13. *Букалов К.А. Процессуальные и криминалистические вопросы назначения судебной товароведческой экспертизы. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1976. – 64 с.*
14. *Кадкова Т.В. Судебные экспертизы. (Основания и процессуальный порядок назначения и производства, примерный перечень вопросов): учеб. пособие 2-е изд. доп. / Т.В. Кадкова, Г.К. Кожевников. – Х.: Рубикон, 2003. – 192 с.*

Петрова І. А. Призначення судом судово-товарознавчої експертизи: тактика та ініціатива

У статті проаналізовано та визначено тактику призначення судово-товарознавчої експертизи, виявлено можливість ініціативи суб'єктів судового провадження при її призначенні та виконанні.

Ключові слова: призначення експертизи, експертні дослідження, процесуальні норми, тактичний прийом, тактика експертизи, принципи тактики, вільні та експериментальні зразки, порівняльні зразки; план дій.

Петрова И. А. Назначение судом судебно-товароведческой экспертизы: тактика и инициатива

В статье проанализирована и определена тактика назначения судебно-товароведческой экспертизы, выявлены возможности инициативы субъектов судебных действий при ее назначении и проведении.

Ключевые слова: назначение экспертизы, экспертные исследования, процессуальные нормы, тактический прием, тактика экспертизы, принципы тактики, свободные и экспериментальные образцы, сравнительные образцы, план действий.

Petrova I.A. Assignment of forensic and commodity examination by court: tactics and initiative

In the article the tactics of assignment of forensic and commodity examination is analyzed and determined, the possibility of initiative of court proceedings subjects on its assignment and conduction are revealed.

Key words: assignment of examination, expert studies, procedural rules, tactical approach, examination tactics, principles of tactics, free and experimental samples, comparative samples, action plan.